

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

DOI Number: 10.58659/estad.1287924

Cilt: 6 Sayı: 2 Haziran 2023

ss. 384-394

Makalenin Geliş

Tarihi

26/04/2023

Makalenin

Kabul Tarihi

16/05/2023

Yayın Tarihi

30/06/2023

XVI. YÜZYIL TEZKİRELERİNDE HAYÂLÎ BEY

Süleyman SOLMAZ¹

Alican GÜZEL²

ÖZET

Klasik Türk edebiyatı klasik formuna XVI. yüzyılda erişir. Bu yüzyılda Bâkî, Fuzûlî, Zâtî ve Taşlıcalı Yahyâ gibi birçok büyük şair yetişmiştir. Bu gibi isimlerin yanında Hayâlî de, XVI. yüzyılın en güçlü şairlerinden biridir. Gazelleriyle öne çıkan Hayâlî, görkemini çağdaşı tezkirelerde de gösterir. XVI. yüzyılda kaleme alınan tezkirelerde Hayâlî hep büyük bir şair olarak gösterilir. Hatta birçok tezkirede madde başlıkları Hayâlî mahlashı başka şairlerle karıştırılmaması için Hayâlî-i Mâ'rûf olarak yazılmıştır.

Hayatının özellikle İstanbul'a gelişinden sonrasına dair pek çok malumat vardır. Hayatının ilk döneminde Kalenderî ve Haydarî olduğu konusunda tezkireler hemfikirdir. Özellikle Âşık Çelebi, onun hayatı hakkında ayrıntılı bilgi verir. Bunun sebebi Hayâlî ile olan arkadaşlığıdır. Tezkirecilerin hemfikir olduğu başka bir konu da Hayâlî'nin özellikle de Balkan coğrafyasının en büyük şairi olduğudur. O, daha küçük yaşlarda güzel şiirler söylemiş ve bu sayede devrin büyüklerince dikkat çekmiştir. Vardar Yenicesi'nden payitahta olan yolculuğu ve yeteneği sayesinde yükselişi devrin tezkirelerinde canlı tasvirlerle ifade edilmiştir.

¹Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eski Türk Edebiyatı A.B.D., ssolmaz@pau.edu.tr ORCID ID: 0000-0002-0803-9992

²Doktora Öğrencisi, Eski Türk Edebiyatı A.B.D., canguzel1990@gmail.com ORCID ID: 0000-0002-2703-6666

Gelibolulu Mustafa Alî ve Âşık Çelebi, kendi şiirlerini Hayâlî'ye göstererek beğenisini kazandıklarını aktarırlar. Hatta Âşık Çelebi onun bazı beyitlerini tenkit ettiğini ve Hayâlî'nin de bu tenkitler neticesinde beyitlerini tekrar ele aldığını söyler. Yahyâ ve

Zatî gibi çağdaşları Hayâlî 'ye karşı olumsuz bir tavır içindedir. Bu gibi örneklerin sebebi Hayâlî'nin şair olarak gücü ve devletin en üst mertebesinde gördüğü lütuftur. Bizzat Kanuni Sultan Süleyman'ın meclisine giren Hayâlî, İbrahim Paşa devrinde oldukça büyük himaye görmüştür. İbrahim Paşa'nın katli ile sadrazam olan Rüstem Paşa'nın devrinde gözden düşse de ekonomik bir zorlukla karşılaşmaz.

Bu makalede XVI. yüzyıl tezkirelerinde Hayâlî'nin; hayatı, şairliği, edebî gücü ve etkisi gibi konu başlıkları incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Hayâlî, Âşık Çelebi, Ahdî, Beyânî, Latîfî, Sehi Bey, Hasan Çelebi, Klasik Türk Edebiyatı, tezkire

HAYALI BEY IN THE TEZKIRE OF 16th CENTURY

ABSTRACT

Classical Turkish literature classical formula XVI. century reaches. In this century, many great poets such as Bâkî, Fuzûlî, Zâtî and Yahyâ from Taşlıca were educated. In addition to such names, Hayâlî is also known as XVI. He is one of the most powerful poets of the century. Hayâlî, who stands out with his gazelles, shows his magnificence in contemporary biographies as well. XVI. In the biographies written in the 19th century, Hayâlî is always shown as a great poet. Even in many biographies, the titles of the articles were written as Hayâlî-i Mâ'rûf in order not to be confused with other poets with the pseudonym Hayâlî.

There is a lot of information about his life, especially after his arrival in Istanbul. Tezkires agree that he was a Kalenderî and Haydarî in the first period of his life. Especially Âşık Çelebi gives detailed information about his life. The reason for this is his friendship with Hayâlî. Another issue on which tezkires agree is that Hayâlî is the greatest poet of the Balkan geography. He sang beautiful poems at a younger age and thus attracted the attention of the elders of the time. His journey from the Vardar Yenicesi to the capital and his rise thanks to his talent were expressed with vivid descriptions in the biographies of the period.

Mustafa Ali and Âşık Çelebi report that they won his appreciation by showing his poems to Hayâlî. In fact, Âşık Çelebi says that he criticized some of his couplets and Hayâlî reworked his couplets as a result of these criticisms. His contemporaries such as Yahya and Zatî had a negative attitude towards Hayâlî. The reason for such

examples is Hayâlî's power as a poet and the grace he received from the highest level of the state. Hayâlî, who personally entered the assembly of Suleiman the Magnificent, received great protection during the reign of İbrahim Pasha. Although he fell out of favor during the murder of İbrahim Pasha and the time of Rüstem Pasha, who became the grand vizier, he did not encounter any economic difficulties.

In this article, XVI. Hayâlî in the tazkiras of the 19th century; Topics such as his life, poetry, literary power and influence will be examined.

Keywords: Hayâlî, Âşık Çelebi, Ahdî, Beyânî, Latîfî, Sehi Bey, Hasan Çelebi, Classical Turkish Literature, biographies

HAYÂLÎ BEY

(D: 903-905 ?/1497-1499 ? – Ö: 964/1557)

1. Hayatı

a) İsmi ve İlk Dönemleri

Asıl isminin Mehmed olduğu konusunda kaynaklar ittifak içerisindedir (İsen, 2017: 133; Sungurhan, 2017: 343; Canım, 2018: 219; Sungurhan, 2017: 68; Kılıç, 2018: 651). Âşık Çelebi, asrın diğer tezkirelerinden farklı olarak onun lakabının Bekâr Memi olduğu bilgisini verir (Kılıç, 2018: 651). Sehî Bey'e göre Baba Ali Mest'in müritlerindedir (İsen, 1998: 164). Hasan Çelebi'ye göre Hayâlî, Kalenderî dervişi Ali-Mest ile *hem-bezm* ve *hem-sohbettir* (Sungurhan, 2017: 343). Ahdî'ye göre Ali Mest'in dervişi ve akli başında müritlerindedir (Solmaz, 2005: 278). Haydarî ve Kalenderî'dir. Gelibolulu Mustafa Âlî'ye göre Ali Mest, görünüşte derbeder görünse de mânâ bakımından yüksek bir zattır. Ayrıca Hayâlî'yi oğlu gibi görüp eğitimine büyük önem vermiştir. Hayâlî, onun yanında ve onun sohbetleriyle yetişmiştir (İsen, 2017: 133; Sungurhan, 2017: 343). Beyânî de Hayâlî'nin gençliğini kalenderî zümresi içinde geçirmesinden dolayı kemal ve marifet tahsili almış olduğunu söyler (Sungurhan, 2017: 68). Âşık Çelebi'ye göre de Hayâlî'nin yolu Ali Mest ve Kalenderîlikle kesişmiştir (Kılıç, 2018: 651).

b) Doğum Yeri ve Tarihi

Rum ilinde, Vardar Yenicesi'ndendir (İsen, 1998: 164; İsen, 2017; Solmaz, 2005: 278; Sungurhan, 2017: 343; Canım, 2018: 219; Sungurhan, 2017: 68; Kılıç, 2018: 651).

c) Ailesi

İncelenen tezkirelerde, Hayâlî'nin annesi ve babası hakkında bilgi bulunmamaktadır. Ancak Bekâr Memî lakabıyla anılmasının sebebinin geç evlenmesi olduğu bilinmektedir. Ayrıca Ömer ve İbrahim adında iki oğlu vardır. İkisi de şiirle uğraşmışlardır. Ömer Bey Halep defterdarlığı da yapmıştır (Karagözoğlu, 27.12.2014, Hayâlî Bey, <https://teis.yesevi.edu.tr>).

d) Tasavvufî İtikadı

Sehî Beg'e göre Hayâlî Bey, Haydarî'dir (İsen, 1998: 164). Beyânî, onu; Kalenderî zümresinin başı olarak tanımlar (Sungurhan, 2017: 68). Âşık Çelebi'ye göre Hayâlî, Kalenderî ve Haydarî topluluğuna dâhil olup bunlar vasıtasıyla İstanbul'a gelmiştir. Çelebi, Vardar Yenicesi'ne uğrayan bu Kalenderî zümreleri "*cemâ'at-ı ser-bürehnegân-ı bî-ser ü sâ mân*" olarak tasvir eder. Hayâlî, bunlardan etkilenerek aralarına katılmıştır. Onun, Kalenderî zümreye bağlandıktan sonraki tasviri ise "(Kalenderî) *sâ'idlerine kullâb ve miyânına zencîr, gûşına halka vü gerdenine tavk idüp...*" şeklindedir. Ayrıca devrin İstanbul kadısı, Ali Mest için "Rafizî"³ nitelemesini yapmıştır. Âşık Çelebi, asrın diğer tezkirelerinde olmayan bir bilgiyi daha verir: Hayâlî, İskender Çelebi ve sonrasında İbrahim Paşa ile olan münasebetleri neticesinde "boynundan Kalenderîlik halkasını" çıkarmış ve Haydarîlik zümresinden de ayrılmıştır. Burada Kalenderîlik ve Haydarîliğin "zillet kaydının zinciri" olarak nitelenmesi o devirde bu tarikatlara dair bakış açısını göstermesi bakımından önemlidir (Kılıç, 2018: 651). Kaynakların ortak görüşüne göre Hayâlî, Haydarî ve Kalenderî bir itikada sahiptir.

e) Kişiliği

Âşık Çelebi'ye göre Hayâlî, kayıtsız (rindane), dünya malında gözü olmayan biridir (İsen, 2017:135). Hasan Çelebi de, aldığı onca ihsanlara karşın Hayâlî'nin dünya malına meyilli olmadığından bahseder. Hatta onun süslü dibaların yanında *kabâ-yı murakka'*(yamalı elbise), *tâc-ı izzet* ve *külâh-ı mezellet* sahibi olduğunu da eklemiştir (Sungurhan, 2017: 344).

Âşık Çelebi de buna paralel bir tanımlama yapar. Ona göre Hayâlî, Sultan Süleyman'dan gördüğü onca ihsana karşın, mala mülke karşı kayıtsızdır. Fıtrat olarak şanlı ve yüksek olmasına karşın "*Allah'a karşı acizlikte ve*

³ Râfizîlik: Hz. Ebû Bekir, Ömer ve Osman'ın hilâfetlerini kabul etmeyip reddeden Şii fırkası, râfıza.

hakirlikte fakir tavırlı ve dertli"dir. Maldan mülkten, aileden ve mansıblardan azadedir. Zincirle bağlansa dünya hükmüne karşı kayıtsızlığını bozmaz. Onun için *dîbâ-yı murassa'* ve *kabâ-yı murakka'*; tâc-ı *serveriye* ve *külâh-ı Tâtârî* birdi. Yani ne giyimini pahalı olması ne de makamperverlik ona göre değildir. Öyle ki dostlarıyla olan sohbetlerinde ve işret vakitlerinde biri sözü süsleyerek yüksek mevkilere rağbet edecek olsa, Hayâlî, buna karşı çıkar ve dünya sancağını davulun sesine benzeterek onun kuru baş ağrısına sebep olduğunu ve serdarlığın da ayak bağı olduğunu söylerdi. Varidat onun için *derd-i ser* ve *gavgâ-yı gulâm u nökerden* başka bir şey değildi. Yine de kethüdalık talebiyle yazdığı bazı şiirleri vardır. Âşık Çelebi'nin bu minvalde verdiği örnek beyitlerden biri budur:

Şâhum Hayâli mâlik-i mülk-i kelâm iken

Çok müdür ana Rûmilinün kethudâlığı

Ancak nihayetinde verilen görevi kabul etmez. Halk içinde cimri olarak anılrsa da Âşık Çelebi'ye göre onun bu hâli, dünyayla alakasının olmamasındandır. Hayâlî, gelir gider defteri tutmaz; tımarlarından gelen nice yağ ve balı gönül rahatlığıyla yemezdi. Başkaları gelip onun balına, kovan arısı gibi üşüşür, yağına da ekmek banarlardı. Haslarından gelen paralarla da ilgilenmez; başkalarına ödünç verir, sonra da unuttur giderdi.

Hatta onun bu kayıtsızlığı, şiirlerini kaydetmemek şeklinde de kendisini gösterirdi. Âşık Çelebi, onun şiirlerinin başkalarının divanlarından çıktığını da ilave eder (Kılıç, 2018: 652).

Latîfi, onun tarikat yolunda gitmesine vurgu yapar (Canım, 2018: 219).

f) Payitahta Gelmesi ve Yükselişi

Devrin İstanbul kadısı Sarıgürz, güzel bir genç olmasından dolayı Hayâlî'nin böyle bir topluluğun içinde bulunmasını uygun görmeyerek onu Ali Mest'in yanından alır ve Muhtesib-i şehri olan Uzun Ali'nin yanına verir. Hayâlî burada eğitimle meşgul olur. Bu sırada şairlik yeteneğini gösterir. Kolaylıkla şiir söylemesi dikkat çeker. Gurbet yetimlerinin Kalenderhanesinin velisi olan Defterdar İskender Çelebi'ye intisap eder. İskender Çelebi, Hayâlî'nin terbiyesinde mühim rol oynar. Hayâlî, gerek İskender Çelebi'ye gerek İbrahim Paşa'ya kasideler sunmaya başlar. Böylelikle bir müddet sonra Sultan

Süleyman'ın meclisine dâhil olmaya başlar. Bu dönemde kendisine önce ulufe daha sonra zeamet verilir. Daha sonra meclisten uzak tutulur. Bunun üzerine Hayâlî, bir ay kadar padişahın eşiğinden uzak kalır. Vaziyetini anlatmak için Sultan Süleyman'a bir gazel yazıp göndermiştir (İsen, 2017: 133; Solmaz, 2005: 278; Sungurhan, 2017: 344; Sungurhan, 2017: 68; Kılıç, 2018: 652).

Hayâlî, İskender Çelebi'nin vefatından sonra İbrahim Paşa'ya intisap eder. Onun için şarkılar, gazeller ve kasideler söyler. Bunların karşılığında sadrazam tarafından öncekilere göre çok daha fazla caize ve ihsan ile ödüllendirilir (Sungurhan, 2017: 344).

g) Meslek Hayatı

Devlet büyükleriyle alakası sebebiyle büyük itibar görmüştür. İstanbul'da mülazımdır (İsen, 1998: 164). Latifi de Hayâlî'nin zamanın güçlü kişilerinden biri olduğunu kaydeder. Ona göre Hayâlî, padişahın lütfuyla cevher bulandır. (Canım, 2018: 219).

h) Vefatı/Vefat Yeri

Hayâlî, (ba'de zamânîn erba'a ve sittîn ve tis'a mie hududunda) Edirne'de vefat etmiştir ve Edirne Salhanesi yolundaki Haydar-hâne haziresinde medfundur (İsen, 2017: 135). Beyanî de Hayâlî'nin ölüm tarihi olarak (sene erba'in ve tis'ami'ede) bilgisini düşer (Sungurhan, 2017: 69).

2. Edebî Kişiliği

a) Edebî Yeteneği

Henüz genç yaşındayken güzel şiirleriyle ün kazanmıştır (İsen, 2017: 133; Sungurhan, 2017: 343). Mizacındaki letafetle birlikte gazelde hünerlidir. Hoş, gönül açıcı şiirler söyleyen kabiliyetli bir şairdir (İsen, 1998: 164).

Rum şairlerine söyleyiş edasını gösteren, öğreten ilk şair Hayâlî'dir. *Asrının melikü'ş-şu'arâsıdır* (İsen, 2017: 135; Sungurhan: 2017, 343). Ahdî de onu zamane şairlerinin sultanı olarak nitelendirir: *El-hak elfâz-ı nefis-i pâk ile Rûm'un Hâfız-ı Şirâz'ı ve edâ-yı selis-i bülend ile şu'arânuñ ser-firâzı ve dikkat-i hayâlde tahayyülât-ı kemâl ile mevsûf ve sanâyi'-i şî'rde şu'arâ-yı 'Acem gibi rengîn-makâl ile ma'rûfdur* (Solmaz, 2005: 278).

Latîfi, henüz Hayâlî maddesinin başlığında onu gazel söyleyenleri miri olarak tanımlar. Ona göre Hayâlî, zamanın söz söyleyenlerinin başındadır. Özellikle de gazelde kabiliyeti en üst düzeydedir. Burada Latîfi, Hayâlî'nin maharetini anlatmak için çevgan oyunundan yararlanmıştı. Buna göre oyun yeri, gazel söyleyenler meydanının ortasıdır. Hayâlî; söz topunu, fesahat sopasıyla zamanın hızlı süvarisi misali iyi söz söyleyenlerinden kapar ve şiirdeki şöhreti ufka kadar varır. Söz sanatlarında tumturaklı sözler ve hayaller kurarken, sözlerindeki süslerle şiirlerine yeni ve orijinal bir seda getirmiştir. Zaten o, kendi vadisinde rakipsizdir (Canım, 2018: 219-220).

Âşık Çelebi, ululardan rivayet ederek Hayâlî'nin kelimesindeki büyük kuvvetin ve şiir ilmindeki yüksek kudretin sebebinin, onun '*âlem-i üns* ile aşına ve *dîde-i 'ayne'l-yakîne* ile yakın olmasına bağlar. Hayâlî'nin şiirlerini avcı bir doğana benzetir ve onu '*âlem-i lâhûtta*ki kuşlardan başkasına avlanması için göndermeyeceğini söyler. Hayâlî, şiirlerinde dünyayı önemsemez; tevhit ve tecrit gibi konular üzerinde durur. Devrinde gaybın lisanı olarak görülür. Bu konuda ondan mahiri de yoktur. Onun şiirlerindeki hayallerin uyumuna başka şairler ağızlarının suyu akararak bakar. Başka şairler hayal fidanları dikip onları yetiştirmek uğruna canlarını feda etseler dahi bu ağaçların ne yaprak ne de meyvesinden yararlanır ve Hayâlî'nin seviyesine erişemez. Onun şiirlerindeki hayallerin yekûnu ise meyvelerden derilmiştir; zihni yüksektir. Çağdaşları onu kıskanmaktadır. Hayâlî'nin şiirinde; yüksek ve nadir manalar, âşıkane ve ruhu besleyen teşbihler, üzerinde düşünülmüş tabirler, tasavvufi kelimeler ve kendi hükmü altındaki beyitler vardır. Hezl ve hiciv tarzına meyilli değildir (Kılıç, 2018: 653-654-656).

b) Dönemin Şairleri ile İlişkileri

Kaynaklara göre Zâtî, Yahyâ ve onlara yakın olan şairler Hayâlî'nin şiirlerine sataşmaktan geri durmamışlardır. Onun her sözünü-kıskançlıktan-“saçma sapan” gibi ifadelerle küçümsemişlerdir. Hayâlî de o zümreye iltifat göstermemiştir. O, kendisi gibi lütuflardan uzak kalan hemşerileri Mevlânâ Usûlî ve Hayretî ile dosttur. Gelibolulu Mustafa Âlî, kendi söylediği bir beyti Hayâlî'ye iletliğini ve ondan övgü aldığını aktarmaktadır (İsen, 2017: 134).

Âşık Paşa, Hayâlî ile tanışmasının eskiye dayandığından ve onun bütün gazellerini evvela kendisine okuduğunu söyler. Aralarındaki yaş farkının 21 olmasına karşın dostlukları kuvvetlidir. Öyle ki Âşık Çelebi, Sahn'da okurken Hayâlî onu ziyarete gider. Çelebi, 20 yıllık dostlukları süresince Hayâlî'den hiç yanlışlık görmediğini ve onun tarafından rencide olmadığını ifade eder (Kılıç, 2018: 654).

c) Şiirlerine ve Şairliğine Dair Değerlendirmeler

Sehi Bey'e göre; Hayâlî'nin söylediği şiirlerde derin manalar olup gazelde kendine özgü bir tarzı vardır ve devrinde dengi olmayan çokça şiir söylemiştir (İsen, 1998: 164).

Hasan Çelebi'ye göre; Hayâlî, şiir söyleyenlerin önde gelenlerindedir. Onun güzel şiirinin üslubu herkesten rağbet görür. Belagat ile söylediği şiirleri belagat sahasının şah beyti ve fasih söyleyiş divanının matlasıdır. İlminin yegâne ve zamanının biricik ismidir. Şiirlerinde parlak bir söyleyiş vardır. İfadesindeki açıklık, söyleyişindeki hoşluk berrak bir akarsu gibidir. Onun üslubu bir ay yüzlü güzelin aynadaki yansıması gibi her türlü zaaf bulanıklığından ve kusurun zerresinden münezzehtir. Gönlü besleyen duru şiirlerinde aşikâr olan tabirlerin güzelliği ve benzeri olmayan söyleyişinde gizli ve saklı olan ifadeler değme şairin şiirinde yoktur. Bazı şiirlerinde tevhid, gayb âlemi gibi tasavvufî temalar vardır. Hasan Çelebi ayrıca Hayâlî'nin şiirlerine dair verdiği örneklerin sonuna, her şair için yapmadığı "Şiirlerinin-sayıcı-sınırı yoktur. Bu kadarıyla yetindik" manasında bir not eklemiştir (Sungurhan, 2017: 345).

Gelibolulu Mustafa Âlî'ye göre; Hayâlî'nin şiirleri hayallerle bezelidir ve onun edası yüksek beğenilen bir şair olduğunu ifade eder (İsen, 2017: 135). Ahdi'ye göre, Hayâlî'nin şiirlerindeki nağme şekeristandaki bir papağan; manaları da gül bahçesindeki bir bülbül gibidir: *...dikkat-i hayâlde tahayyülât-ı kemâl ile mevsûf ve sanâyi'-i şi'rde şu'arâ-yı 'Acem gibi rengîn-makâl ile ma'rûfdur* (Solmaz, 2005: 278).

Beyanî, Hayâlî'yi *Hayâlî-i Meşhûr* başlığı altında tanıtır. Onu Rum diyarının *melikü's-şu'arâsı ve mecâlis-ârâsı* olarak niteler.

d) Şiir ve Şairle Alakalı Edebî Değerlendirmelerde Kullanılan Tabirler

Gelibolulu Mustafa Âlî; *...hayâl-âmiz, bülend edâ, edâ-yı bülend semti, melikü's-şu'arâ, lâyıık-ı tahsîn ü pesend, şâ'ir-i şöhre-peyvend, güzel edâ, ma'nâ-i ihtisâs haylice pesendide gazel, şi'r-i latîf-i bî-bedel, tahsîne sezâvâr eş'âr* (İsen, 2017: 134).

Latîfi: *... mîr-i mütegazzilân-ı zamân, matla'-ı dîvân-ı fesâhat, fihrist-i cerîde-i belâgat, zamene gazel-gûylarınun mîr ü mihteri, mu'âsırlarınun ser-âmed ü ser-defteri, çevgân-zebân-ı belâgat ü beyân ile gûy-ı fesâhati meyân-ı meydân-ı mütegazzilân ve bülegâ-yı devrandan rubûde kılmağla 'arsa-i nazmun çâbuk-suvârları arasında meydânı almış ve sıyt u sadâ-yı şöhret-i şi'r ile 'arsa-i âfâka*

gulgule salmış, sanâyi'-i şî'riyyeden ve bedâyi'-i nazmiyyeden tumturâk-ı elfâz u hayâl ve tezyîn-i 'ibârât u makâl sûy u semtin ihtiyâr u intihâb itmiş, meydân-ı hakikat ü mecâzda bir semt-i mahsûsa gitmiş, bu fende (şürde) zamânenün mu'ayyeni olmuş (Canım, 2018: 219).

Ahdî: Zîrâ ki eş'âr-ı âbdân ve nazm-ı dürer-bârı bî-hadd ü lâ-yu'addur (Solmaz, 2005: 278).

Beyanî: Memâlik-i Rûm'un melikü'ş-şu'arâsı (Sungurhan, 2017: 69).

Âşık Çelebi: Hâl ü hatt vasfında üzerine nokta konmayacak gazeller yazup zülf ü gîsû medhinde sâye gibi bârik fikrlere ve dûr u dirâz sevdâlara el karup her gice sabâh olunca niçe gazeli müsevvede-i hatt-ı dildâr-ı siyeh-kâr gibi beyâza çıkarup her gün gazelleri meşhûr-ı âfâk ve kemân-ı ebrûlara bağladuğı şî'rlere 'âlemde tâk olur; kelâma kuvveti ve fûnûn-ı şî're kudreti böyledür ki ululardan mervîdür ki Hayâlî'nin kuvvet-i kudsiyyesi 'âlem-i ünsle âşnâ ve dîde-i 'ayne'l-yakîni kuhl-ı rûşenâ-yı gubâr-ı 'âlem-i gaybla bînâ idi; şeh-bâz-ı hayâlî nüzhet-gâh-ı 'âlem-i lâhût murglarından gayrı şikâre kanad salmazdı; kulle-i kûhsâr-ı 'uluuv-ı istikbârda vü inkârda olan ma'ânî-i şîr-i jiyânlar ki gerden-keşlikde burc-ı esedi rûbâha saymazdı hâh u nâ-hâh ser-pence-i ebyât-ı hamsesiyle zebûn idüp silsile-i mestürda zencîr-i tahrîre çekerdî ve harîm-i gayb-ı dil-ber-i pür-nâzları âzâdelikle mümtaz ve kimse tarîk-i teshirine ve boyun virmemekle ser-efrâz iken Hayâlî anı tîğ-ı tab'ı kuvvetiyle kuvvetiyle kılıcı ile çıkarup serâ-yı dîvânına getürdüp çin çin yirine alına nûk-ı hâmesiyle dâg-ı bendegî çizip bende-i halka be-gûşî iderdî. Fi'l-hakîka zemânında lisânü'l-gayb idi ve 'asrında andan gayra tercemân-ı kuds demek 'ayb idi. İrem-i şî'rün eş'ârında hâsıl olan tevfiklerüne gayrlerin nazardan agzı sulanup elleri irmemişdi ve gayrlar hayâl fidânları düküp terbiyesinde cân fedâ idüp ne berg ü bârından ber-hûr-dâr ve ne mîvesinden ümmidvâr olmuşlardı. Bu gülşen-i nümâyişde kalem-kârlıklar idüp kalemler aşlayup murâdî üzre mîveler dirmişdi tab'ı bülend ve zihni vâlâ idi. Hayâlî niçe Hayâlî olmasun ki sultân-ı devrân, hakan-ı ehl-i 'irfân, dârü'd-darb-ı fazl u kemâl sâhib-'ayârı, bünyâd-ı ma'rifet ü hured mi'mârı Sultân Süleymân-ı merhûm mezkûr devrinde bunca şu'arâdan güzîde ve sâ'ir şâ'irleri mârid-i mâr-ı hasedle gezîde itdi; Ol bülend ma'nâlar ve nâdir fehvâlar, 'âşıkâne teşbîh-i dil-pezirler ve muhakkıkâne vü müdekkıkâne ta'bîrlere, mutasavvifâne kelimât ve mutasarrıfâne ebyât ki andan sâdir olmuşdur (Kılıç, 2018: 651).

Sehî Bey: letâfet-i tab'ı nihâyetde ve tarz-ı gazelde mûmâsereti gâyetdedür; hoş-tâb' gûşâde-dil ve nihâyet mertebede kâbil yigîtdür; Gazelde kendünün tarz-ı hâssı var; Kendi vâdisinde mümteni'-n-nazîr haylî eş'ar dimişdür (İpekten, 2017: 164).

Hasan Çelebi: *Vilâyet-i Rûmun melikü's-şu'arâsı ve bu merzbûmun merd-i sūhan-ârâsı hevâ-yı evc-i istignânun ferhunde-hümâsı Kâf-ı 'âlem-i itlâkun 'Ankâsı gülistân-ı belâgatun sevr-misâl keşide-bâlâsı ve hüsn-i nazm ile şöhre-i eyyâm olan şu'arâ-yı benâmun mümtâz u müstesnâsıdur; Gazel-i âbdâr; defter-i sūhanverân ve cerîde-i şî'r-gûyânde pîşvâ vü mukaddem ve üslûb-ı merg^ub-ı şî'r-i hûb-ı ashâb-ı hüner-miyânında makbûl ü müselleme eş'âr-ı belâgat-şî'ârı matla'-ı fesâhat ve şâh-beyt-i mecmû'a-i belâgatdur. Şân-ı bülend ve tab'-ı ercmend ile fenninün ferîdi ve zemânesinün yegâne vü vahîdidür. Eş'âr-ı âbdârınun safâ-yı elfâz u selâset ve 'uzûbet-i edâsı âb-ı revân gibi sâfî vü cârî ve âyîne-i rûy-ı mehveşân-misâli küdüret-i rekâket ve gubâr-ı 'aybdan münezzeh ü 'ârî eş'âr-ı dil-pezîrinde nümâyân olan hüsn-i ta'bir ve güftâr-ı bî-nazîrinde zâhir ü 'uyân olan lutf-ı takrîr degme şâ'irün şî'rinde olmaduğı ziyâ-yı mihr-i münîrden azher olmağın isbât-ı müdde'î muhtâc-ı tahrîr ü tastîr degüldür. Ba'z-ı eş'âr-ı nâm-dârı vardır ki andan merhûmun 'âlem-i kuds ve diyâr-ı üns ile âşinâ ve dîde-i 'aynû'l-yakîni kuhl-i gubâr-ı 'âlem-i gaybla rûşenâ vü bînâ olduğın izhâr u ibdâ idüp şehbâz-ı Hayâlî nüzhetgâh-ı 'âlem-i lâhût murglarından gayrı şikâra kanâd salmaz ve gavnâs-ı bâlî deryâ-yı tevhîd ü tecrîd dürrlerinden gayrı le'âlî vü cevâhiri 'aynına almaz idüği andan zâhir ü rûşen bâhir olur. Çünkü Dîvân-ı nâm-dâr ve eş'âr-ı belâgat-şî'ârı beyne'l-cumhûr meşhûr ve erbâb-ı tab'-ı selîm miyânında nazar-ı ihsân u tahsîn ile manzûrdur; Bu eş'âr-ı belâgat-şî'âr; Ol şâ'ir-i sâhir-i nâm-dârın reşha-i kîlk-i sehân ve netice-i tab'-ı pür-iktidârdur; Eş'âr-ı belâgat-şî'ârına hadd ü gâyet yokdur (Sungurhan, 2017: 343).*

e) Eserleri

Hasan Çelebi, Hayâlî'nin Divan'ından bahseder (Sungurhan, 2017: 346). Âşık Çelebi, Hayâlî'yi bir mesnevi yazmaya teşvik ettiğini ama bunda muvaffak olamadığını söyler. Hayâlî bir gün şevkle bahr-i hafifte iki yüz beyit mesnevi okumuşsa da sonrasında devamını getirmemiş.

Meşâ'irü's-Şu'âra'da, Hayâlî'nin şiirlerini ekseriyetle Vefalı Şeyh-zâde Ali Çelebi'nin yazdığından bahsedilir. Burada Hayâlî Bey'in Divan'ından söz edilirken, Sultan Süleyman'ın eseri istediğinde Ali Çelebi'de bulunduğu; fakat onda dahi eksikler olduğu belirtilir. Âşık Çelebi'nin aktardığına göre bu nüshada otuz-otuz beş beyitten mürekkep bazı kasidelerin on sekiz-on dokuz beyit; yedi-sekiz beyitlik bazı gazellerin dört-beş beyit olarak yazılmıştır. Bunun sebebi de Hayâlî'nin şiirlerinin münevver zümrenin hafızasında kendisine yer buluyor olmasıdır (Kılıç, 2018: 662).

SONUÇ

Hayâlî'nin Vardar Yenicesi'nden olduğuna bütün kaynaklar ittifak eder. Hayâlî çok genç yaşta şiir yazmaya başlamıştır. Hatta kendisi bir manzumunda şiirde on dört yaşında şöhret bulduğunu söyler (Kurnaz, 1988, 5). Gençlik yıllarında Kalenderî ve Haydarî zümrelere intisap etmiştir. Şairlik yeteneğiyle ilgi çekmiş, İskender Çelebi, İbrahim Paşa ve en nihayetinde Kanuni'nin huzuruna kadar çıkmıştır. Devletin bu üst kademesinden gördüğü lütuflara karşın onun dünya malına değer vermeyen bir tabiatı olduğu kaynaklarca ifade edilmiştir. Özellikle Âşık Çelebi, aynı zamanda arkadaşı olan Hayâlî'nin, dünya malına tamah etmeyen yapısını canlı örneklerle aktarır. Hayâlî, gazelleriyle ve gazellerindeki hayallerle ortaya çıkar. Tezkireler onun gayb lisanıyla konuştuğunu söylerler. Genel olarak devrin en büyük şairlerinden biri olarak görülmesinin yanında Balkan coğrafyasının en büyük şairi olduğu yönünde ortak bir kanı vardır. Geç evlendiği için kendisine Bekâr Memi lakabı verilmiştir. İbrahim ve Ömer adında iki oğlunun olduğu bilinmektedir. Hakkında en tafsilatlı bilgiyi, onu birebir tanıyan Âşık Çelebi vermiştir.

KAYNAKÇA

CANIM, Rıdvan (2018). *Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzemâ*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı

İPEKTEN, Haluk (2017). *Sehî Beg-Heşt Bihişt*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı

İSEN, Mustafa (2017). *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı

KILIÇ, Filiz (2018). *Meşâ'irü's-Şu'arâ*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı

KURNAZ, Cemal (1988). *Hayâlî Bey*, İslam Ansiklopedisi, C.17, İstanbul: TDV

KURNAZ, Cemal (2012). *Hayâlî Bey Divanının Tahlili*, Ankara: Kurgan Yayınları

SOLMAZ, Süleyman (2005). *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâsı (İnceleme-Metin)*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları

SUNGURHAN, Aysun (2017). *Tezkiretü's-Şu'arâ (Kınalızâde Hasan Çelebi)*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı

SUNGURHAN, Aysun (2017). *Beyânî Tezkiresi (Tezkiretü's-Şu'arâ)*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı

İnternet Kaynakları

KARAGÖZOĞLU, Volkan (2014). *Hayâlî Bey*, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hayali-bey-hayali-mehmed-hayali>